

використання оцінок має бути укомплектування судово-експертної установи висококваліфікованими співробітниками та підвищення ефективності її роботи.

Список використаних джерел:

1. Методические рекомендации по оценке сложности и качества работы специалистов (для установления квалификационных категорий и дифференциации должностных окладов): нормативно-производственное издание. Москва : Экономика. 1989. 55 с.
2. Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом. Київ : Кондор, 2003. 297 с.
3. Дорошенко Е. А. Оценка профессиональных, деловых и личностных качеств персонала: методические рекомендации по аттестации руководителей и специалистов. Київ : МАУП, 1996. 172 с.
4. Економіка підприємства: магістерський курс : підручник / ред. М. Г. Загірняк, П. Г. Перерва, О. І. Маслак. Кременчук : ТОВ Кременчуцька міська друкарня, 2015. 736 с.
5. Байцар Р., Сколоздра М., Сопільник Л. Методологічні основи оцінювання персоналу дослідних лабораторій. *Вимірювальна техніка та метрологія*. 2009 № 70. С. 148–156.

УДК 341.232 : 343.148 : 351.74 (477)

*Пчолкін В. Д., д-р юрид. наук, проф., професор Харківського національного університету внутрішніх справ,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3379-5036>,
e-mail: pchelkinv@ukr.net*

ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Ефективність розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень багато в чому залежить від своєчасного призначення і якісного проведення судових експертиз. Потреба в їх призначенні постає кожного разу, коли під час досудового розслідування для вирішення чи роз'яснення певних питань, з'ясування обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, виникає необхідність застосування спеціальних знань.

За даними статистики останнім часом в Україні збільшується кількість осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності за вчинені правопорушення у сфері виробництва продовольчих товарів, в тому числі, на харчових і переробних підприємствах, торгівлі, сфері обслуговування та підприємницької діяльності. На споживчому ринку України інтенсивно поширюється фальсифікація й підробка алкогольних та безалкогольних напоїв, фальсифікація й пересортування продукції м'ясо-молочної промисловості, кондитерських виробів та інших продовольчих товарів

Поширення подібних фактів останнім часом зросло у зв'язку з масовим надходженням до України екзотичних рослинних жирів та олій і продуктів, виготовлених на їх основі. До групи таких товарів треба віднести замітники та еквіваленти какао-масла, виготовлені із використанням кокосової та пальмової олії. Крім того, на підприємствах м'ясної промисловості для прискорення технологічного процесу і отримання надприбутків до основного компоненту – м'яса, додаються малоцінні домішки як тваринного, так і рослинного походження, у тому числі не передбачені рецептурою, а також ароматизатори, посилювачі смаку, барвники, емульгатори та інші речовини. Безконтрольне використання цих речовин надає ковбасним виробам не притаманний їм запах, смак і консистенцію.

Згідно з чинним законодавством України розслідування такого роду правопорушень належить до компетенції слідчих Національної поліції України. Ефективність розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень багато в чому залежить від своєчасного призначення і якісного проведення судових експертиз. Висновки експертів дозволяють правильно кваліфікувати та розслідувати злочини. Спеціальні знання застосовуються не тільки при дослідженні речових доказів. У ряді випадків вони використовуються в ході огляду місця події, обшуку та інших слідчих (розшукових) дій з метою виявлення доказів, а також під час вивчення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів. При цьому об'єктами злочинної діяльності є продовольчі та непродовольчі товари, тара й упакування, сировина, матеріали та напівфабрикати. Часто об'єктами злочинних дій стають і документи, серед яких сертифікати відповідності, ліцензії, товарно-транспортні накладні, фірмові та товарні знаки, акцизні марки. Тому практика протидії злочинам у сфері виробництва продовольчих товарів свідчить, що використання можливостей судових експертиз у протидії злочинам економічної спрямованості передбачає вирішення ряду теоретичних, правових, процесуальних та

Дослідженням проблем застосування судових експертиз у протидії злочинності займалися відомі вітчизняні науковці, серед яких В. В. Архипов, О. М. Бандурка, С. В. Євдокіменко, Н. І. Клименко, О. М. Ключев, В. О. Коновалова, А. І. Лозовий, О. М. Моїсєєв, І. А. Петрова, І. В. Пиріг, Р. І. Сибірна, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський та ін. Науковою спільнотою експертне забезпечення розглядається як окреме вчення, що є системою наукових положень та рекомендацій щодо оптимального комплексу дій з постачання суб'єктами судово-експертної діяльності необхідних науково-методичних, правових, матеріально-технічних, інформаційних, організаційних, кадрових та інших ресурсів для вирішення покладених на них завдань.

У наукових роботах зверталась увага на вирішення правових та організаційно-тактичних аспектів, пов'язаних із своєчасним використанням експертами перспективних досягнень науки і техніки, високопрофесійного застосування фахівцями спеціальних знань у проведенні експертної діяльності [1, с. 16–18; 2, с. 21–24; 3, с. 11–18; 4, с. 6–13; 5; 6, с. 37; 7; 8, с. 8].

Важливим напрямом наукових досліджень стали питання методології проведення експертиз, зокрема, пов'язаних з проблемами ідентифікації та фальсифікації споживчих товарів. У цьому напрямку досліджувались питання щодо порушень технології виробництва споживчих товарів, умов зберігання та реалізації продукції, зокрема, внаслідок чого недоброякісні споживчі товари надходять на споживчий ринок і становлять загрозу життю і здоров'ю населення [9, с. 15–16; 10, с. 602–606; 11]. У зв'язку з цим зазначалось, що національна система контролю харчових продуктів та продовольча безпека неможливі без вжиття ефективних заходів щодо перевірки харчової продукції та дотримання виробниками нормативно-технічної документації у сфері безпечності та якості продовольчих товарів.

За останні роки в Україні значно поширилися факти випуску недоброякісних продовольчих товарів, а тому в судово-слідчій практиці стали формуватись категорії кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері харчового виробництва. Аналіз матеріалів практики свідчить, що їх розслідування потребує проведення судових експертиз. До числа таких експертиз належать: судово-товарознавча, судово-хімічна (харчова), судово-бухгалтерська, а також деякі інші види криміналістичних експертиз – почеркознавча, трасологічна, речовин і матеріалів та ін. [12, с. 210–212].

Аналіз експертної практики проведення судово-товарознавчих експертиз харчових продуктів у науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України за останні п'ять років показує, що саме вони становлять переважну кількість всіх товарознавчих експертиз, призначених у кримінальних провадженнях. Метою судово-товарознавчої експертизи є проведення кількісних і якісних оцінок основних характеристик товару під час його дослідження, а також процесів, що впливають на ці характеристики, але найчастіше не піддаються безпосередньому вимірюванню і ґрунтуються на судженнях експертів. Серед завдань товарознавчої експертизи виділяють такі: визначення якісних змін товарної продукції, а також причин цих змін (мають виробничий характер, виникли при транспортуванні, зберіганні, в процесі експлуатації); під впливом яких причин змінилась якість товару та виникли різного роду дефекти; чи правильно виконані маркування та пакування товару; чи відповідає маркування та пакування товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам; яким підприємством і коли виготовлено товар (при умові наявності маркувальної інформації або відповідних супроводжувальних документів) [13, с. 181–187].

Останнім часом викрито велику кількість підпільних цехів з виробництва горілки, вина, коньяку та слабоалкогольних напоїв. При цьому під виглядом коньяків пропонуються забарвлені чаєм водні розчини етилового спирту, а дешеві вина підсолоджуються цукром та фарбуються синтетичними барвниками. За таких умов широко практикується призначення судово-хімічної (харчової) експертизи, що є одним із способів використання спеціальних знань слідчим у кримінальному провадженні.

Завдяки судово-хімічній (харчовій) експертизі встановлюється наявність і відсотковий склад компонентів, з'ясовуються факти недовкладення та заміни сировини, що дозволяє виявити джерела розкрадання. Судово-хімічна експертиза дає відповідь на питання: яка наявність у виробах компонентів передбачених рецептурою; яка кількість того чи іншого компонента у ваговій одиниці випущеної продукції; який хімічний склад і якість компонентів випущеної продукції; яка якість і стан сировини, призначеної для випуску

продукції; чи має місце наявність токсичних речовин у випущеній продукції або сировині; який зміст вологості і сухих речовин у випущених виробках.

За допомогою хімічної (харчової) експертизи можна з'ясувати способи фальсифікації молочних продуктів, спиртних напоїв, відсоткове співвідношення спирту і води. Аналіз експертної практики проведення судово-хімічних експертиз свідчить, що сьогодні одним із найпоширеніших напрямів досліджень продовольчих товарів є експертиза алкогольних напоїв.

Предметом дослідження судово-економічної (бухгалтерської) експертизи є бухгалтерські операції з обліку товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, що знайшли відображення в документах бухгалтерського обліку, контролю та звітності. Судово-бухгалтерська експертиза відповідає на наступні питання: установлення наявності чи відсутності нестач або надлишків товарно-матеріальних цінностей, періоду і місця їхнього утворення, а також розміру заподіяного збитку; визначення кола осіб, за якими по документальному даним у період утворення нестач або надлишків значилися товарно-матеріальні цінності; визначення документальної обґрунтованості списання сировини, матеріалів, готової продукції; встановлення недоліків в організації бухгалтерського обліку і контролю, що могли сприяти утворенню матеріального збитку і перешкоджали його своєчасному виявленню; визначення службових осіб, зобов'язаних забезпечити виконання вимог бухгалтерського обліку і контролю [14].

Таким чином, проведення будь-якої з перелічених вище експертиз у ході розслідування злочинів на підприємствах сфери виробництва продовольчих товарів повинно здійснюватися з урахуванням особливостей виробництва, постачання, зберігання сировини і готової продукції, що регулюється особливими нормативними документами – державними стандартами України. Знання працівниками правоохоронних органів цих особливостей дозволить вчасно проводити заходи щодо попередження, припинення і розкриття злочинів економічної спрямованості. Під час призначення та проведення судових експертиз велике значення має залучення спеціалістів-товарознавців, оскільки розслідування злочинів у цій сфері виробництва неможливе без використання спеціальних знань.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. М. Становлення і напрями розвитку судової експертної служби в Україні. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; М-во юстиції України, Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків : ХНУВС, 2016. С. 16–18.
2. Ключев О. М. До питання вдосконалення норм про призначення та проведення судової експертизи в цивільному, господарському та адміністративному процесі. *Актуальні питання судової експертизи : Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 15-річчю створення Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз*. Дніпро, 14-15 червня 2017 р. Дніпро : Акцент ПП, 2017. С. 21–24.
3. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014 № 1. С. 11–18.
4. Клименко Н. І. Принципи, функції та завдання загальної теорії судової експертології. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. / [голов. ред. В. В. Черней] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К. : ПК «Типографія від «А» до «Я», 2018 № 1 (29). С. 6–13.
5. Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія. Х. : Апостіль, 2011. 424 с.
6. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків : У деле. 2015. 560 с.
7. Сімакова-Єфреман Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків : Право, 2016. 456 с.
8. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
9. Коновалова В. О. Проблеми методики експертного дослідження. *Сучасні проблеми розвитку судової експертизи*: збірник матеріалів засідання «круглого столу», присвяченого 10-річчю створення Севастопольського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Севастополь, 10–11 черв. 2010р.). Х. : ХНДІСЕ, 2010. С. 15–16.
10. Петрова І. А. Деякі аспекти призначення слідчим судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів. *Форум права*. 2011 № 3. С. 602–606. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11piaect.pdf> (дата звернення: 18.03.2019).
11. Архіпов В. В. Судово-товарознавча експертиза харчових продуктів: сучасний стан. URL: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/976?view=material (дата звернення: 18.03.2019).

12. Пчолкін В. Д. Вдосконалення підготовки та проведення експертиз у сфері харчового виробництва. *Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні* : матеріали наук. конф. (15 трав. 2008 р.). Х. : Право, 2008. С. 210–212.

13. Архіпов В. В. Класифікації експертних завдань, які вирішуються у межах судово-товарознавчої експертизи. *Часопис Київського університету права*. 2007 № 4. С. 181–187.

14. Петрова І. А., Євдокіменко С. В., Фурса В. А. Судово-економічна експертиза торгівлі та ресторанного бізнесу : наук.-практ. посіб. Харків : Ніка Нова, 2016. 168 с.

УДК 343.98

Глинська Н. В., д-р юрид. наук, ст. наук. співробітник, зав. відділом Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8552-445X>
e-mail: nataglynska@gmail.com

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ СУДОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Висновок експерта є одним із різновидів процесуальних джерел доказів, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 101 КПК).

Відповідно до ч. 10 ст. 101 КПК висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, які здійснюють кримінальне провадження. Проте, незгода з висновком повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку. Вказане нормативне положення обумовлює неприпустимість розглядати висновки експертів як джерела доказів, мають перевагу над іншими доказами. Як і будь-який інший доказ висновок експерта оцінюється за правилами, встановленими ст. 94 КПК за традиційними критеріями – напрямками оцінки доказів: належністю, допустимістю та достовірністю. Як і будь-який інший доказ висновок експерта може виявитися сумнівним або навіть неправильним з різних причин, висновок експерта має піддаватися ретельній і критичній оцінці у встановленому законом форматі. Оцінка висновку експерта на предмет його належності, допустимості, достовірності, здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом (ст. 94 КПК). Причому лише результати його судової оцінки можуть бути використані як засіб обґрунтування підсумкового судового рішення. Втім за концепцією змагального процесу докази оцінюються не лише офіційними суб'єктами, що ведуть процес, а й іншими учасниками кримінального провадження, які беруть участь у доказуванні (захисником, потерпілим, його представником). Хоча така оцінка має суб'єктивний характер та не може бути покладена в основу кримінального процесуального рішення, вона визначає стратегію реалізації учасником провадження своїх прав, зокрема, права на ініціювання проведення альтернативної експертизи, оспоровання в суді результатів проведеної експертизи.

У цьому сенсі право сторони захисту надати суду висновок експерта прямо передбачено частиною другою статті 101 КПК. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду доказів. Частина 6 тієї ж статті передбачає обов'язок суду створити необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, у тому числі забезпечити, щоб права, надані законом стороні, могли бути ефективно реалізовані. Закон, передбачивши право стороні захисту надавати висновки експертів, тим самим передбачив і обов'язок суду їх розглянути у сукупності з іншими доказами.

Положення частини другої статті 101 КПК імплементувало в кримінальне процесуальне законодавство вимоги ст. 6 § 1 та ст. 6 § 3 (d) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (КЗПСЛ), яка передбачає, що «кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: ... допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення».

Втім одним з проблемних питань, що виникає під час оцінки цього доказу в перебігу судового розгляду є неоднаковий підхід суддів до забезпечення права сторони захисту щодо спростування висновків експертів, наданих обвинуваченням, за допомогою іншого альтернативного висновку. У випадках відмови стороні захисту в реалізації наданих їй законом прав суд, як правило, мотивує це загальними посиланнями на правила оцінки доказів за